

В. С. Горський

Історія української філософії

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ – процес зародження і розвитку в складі української культури ідей, спрямованих на осягнення граничних підстав людського буття, і відповідних цим ідеям теорій (професійних концепцій, систем, учень). І. у. ф. становить окремий напрям історико-філос. наук. дослідж., що вивчає історію філос. знань та їхній розвиток у складі укр. культури. Перші текстуально зафіксовані (у писем. джерелах, що дійшли до нашого часу) виклади філос. рефлексії в укр. культурі датовані кін. 10 – серед. 11 ст., зокрема у «Повісті минулих літ» у записі під 986 (хоча, можливо, це дещо пізніша вставка літописців) є переказ промови грец. філософа, в якій обґрунтов. засади християн. світорозуміння, а у «Словъ о Законъ и Благодати» митрополита Іларіона (1-а пол. 11 ст.) – виклад характер. для тієї доби історіософ. бачення плину життя. Відтоді й до серед. 15 ст. укр. філос. думка не зазнавала істот. змін. Цей час став періодом засвоєння, за посередництва насамперед Візантії (а також Болгарії), філос. традицій, започатк. антич. мислителями й розвинутих християн. апологетами. Таке засвоєння відбувалося не як сліпе наслідування, а шляхом осмислення відповід. традицій у контексті вітчизн. міфології. Характерні філос. погляди того періоду репрезентують твори Нестора, Климента Смолятича, князя Володимира Мономаха, Кирила Туровського, перекладні книги – «Ізборники Святослава» 1073 і 1076, «Шестоднів Іоанна, екзарха Болгарського», «Бджола», «Фізіолог», «Хроніка Георгія Амартола» та ін. Популярністю в Київ. Русі користувалися життя святих, зокрема св. Кирила, авторство якого приписують болгар. просвітителю Клименту Охридському. Давньорус. мислителі розробили оригін. «софійне» практикування філософії як любові до Софії – Премудрості Божої. Ідея любомудрія орієнтувала філос. пізнання на осмислення усього мислимого в контексті глобал. конфлікту Добра і Зла. Наприкінці 15 – на поч. 16 ст. активізувався діалог укр. філософії з тогочас. зах.-європейською. На укр. землях поширився перекладений наприкінці 14 ст. у Болгарії на старослов'ян. мову повний корпус праць Псевдо-Діонісія Ареопігита. Серед ін. творів – перекладені гуртком київ. книжників праці арабо-євр. походження, в яких трактувалися проблеми метафізики, логіки, будови Всесвіту: «Арістотелеві врата, або Тайная тайних», «Шестокрил», «Космографія», «Логіка Авіасафа» (друга назва – «Київська логіка») тощо. Укр. інтелектуали почали брати активну участь у тогочас. філос. житті 3х. Європи (Юрій

Дрогобич, Павло Русин, С. Оріховський та ін.). Саме у контексті актив. діалогу укр. філос. культури із зх.-європ. розвинулася творчість видат. укр. полемістів Г. і М. Смотрицьких, С. Зизанія, Христофора Філалета, Клірика Острозького, П. Могили, З. Копистенського та ін. Особливо яскравим зразком тогочас. полеміч. літ-ри стала творчість І. Вишенського. Поступово в укр. культурі під впливом зх.-європ. новацій (див. [Західна цивілізація](#)) утвердилася раціоналіст. парадигма творення знань, зокрема філософських. Це зумовило процес інституціоналізації профес. філософії. Його поч. пов'язаний із діяльністю Остроз. наук.-освіт. центру і брат. шкіл, завершення – зі створенням Київ. колегіуму (див. [«Києво-Могилянська академія» Національний університет](#)) – першого в Сх. Європі ВНЗу, в якому професійно викладали філософію. Курси філософії, що читали проф. Київ. колегіуму І. Гізель, Й. Кононович-Горбацький, Ф. Прокопович, С. Яворський, Г. Щербацький та ін., були викладом учень, які вважали норматив. у системі філос. освіти в зх.-європ. університетах. У складі укр. філос. культури на ґрунті синтезу давньорус. традиції любомудрія і нових зх.-європ. впливів з'явилися власні оригін. філос. концепції. Найвизначнішою (своєрід. квінтесенцією укр. бароко) стала філософія Г. Сковороди. Від кін. 18 й упродовж 19 ст. укр. філос. культура активно освоювала зх.-європ. ідеї. Їхньому поширенню найактивніше сприяли Я. Козельський і П. Лодій. Особл. інтерес укр. філософи (насамперед вихованці Київ. духов. академії – В. Карпов, П. Арсеньєв, Й. Міхневич, С. Гогоцький, О. Новицький, П. Юркевич) виявляли до творчості І. Канта, Ф.-В. Шеллінга, нім. містиків. Зх.-європ. філос. ідеї вони доповнювали ідеями християнізов. неоплатонізму (у синтезі традиц. і нового вбачали шлях до вирішення проблем взаємовідносин віри та знання, розуму й духу). Здобутки укр. філософів слугували міцним підґрунтям для критики войовн. матеріалізму, що стрімко поширювався в ті часи у середовищі молодих інтелігентів Рос. імперії. Від серед. 19 ст. у руслі заг.-європ. тенденції, зумовленої кризою раціоналіст. філософії, в укр. академ. філософії сформувався широкий спектр філос. доктрин і концепцій. З одного боку, робилися спроби у дусі позитивізму ототожнити філос. пізнання з наук. пізнанням ([В. Лесевич](#)), з ін. – утвердити розуміння філософії як відмін. від наук. пізнання власне філос. осягнення світу («панпсихізм» О. Козлова, «синехол. спіритуалізм» [О. Гілярова](#), неокантіан. концепція [Г. Челпанова](#), «монодуалізм» М. Грота, психологізація філософії [В. Зеньковського](#), реліг.-філос. концепції Д. Богдашевського і П. Лінницького та ін.). Центрами розвитку профес. філософії були Харків. і Львів. університети, Університет св. Володимира у Києві, Новорос. університет в Одесі. На цей період припадає поч. розроблення укр. ідеї діячами Кирило-Мефодіїв. товариства (М. Костомаров, П. Куліш, Т. Шевченко та ін.) і старої та нової «Громад» (О. Потебня, [В. Антонович](#), М. Драгоманов та ін.). Наприкінці 19 – на поч. 20 ст. до розроблення цих ідей долучилися представники «Молодої України» (Т. Зінківський, [І. Франко](#), [М. Павлик](#), [Леся Українка](#) та ін.). Предметом філос. рефлексії стала укр. нація як суб'єкт духов., культур. і соц.-політ. життя людства. У ході філос. осмислення укр. нац. ідеї обґрунтовано широке коло проблем філософії історії, мови, культури, етики й естетики. Розвиток філос. думки протягом перших десятиліть 20 ст.

відбувався на тлі докорін. змін у громад., соц.-екон. і культур. житті суспільства – 1-а світова війна, хвиля революцій, крах Рос. й Австро-Угор. імперій, ствердження та поразка УНР, прихід до влади на переваж. частині укр. земель більшовиків потужно стимулювали філософськи налаштованих особистостей до переосмислення сенсубуттєвих проблем життя. В цей час [Б. Кістяківський](#) розробляв питання філософії права, [М. Грушевський](#) обґрунтував самобутню історіософ. концепцію, [В. Винниченко](#) – засади філософії щастя, *М. Хвильовий* – оригін. філос. концепцію азіат. ренесансу, [В. Вернадський](#) оприлюднив філос. вчення про ноосферу. Широке коло проблем стало предметом філос. дискусій за участі *С. Семковського*, *В. Юринця*, [П. Демчука](#) та ін. Однак невдовзі активізацію філос. пошуків на укр. землях заблоковано внаслідок утвердження більшов. режиму. ВКП(б) відповідно до своєї офіц. доктрини проголосила істинною філософією лише філософію діалект. й істор. матеріалізму. Прибічників ін. філос. підходів вважали ворогами та репресували. Ця політика, зрештою, згубно позначилася й на долі філософії діалект. й істор. матеріалізму – позбавлена можливості вільно розвиватися в діалозі з ін. філос. вченнями, оголошена теор. підґрунтям ідеології панівної партії, вона поступово почала втрачати ознаки власне філософії, перетворюючись на політ. ідеологію. Натомість укр. філос. думка продовжувала конструктивно розвиватися в середовищі діаспори: проблематику філософії укр. нац. ідеї опрацьовували [Д. Донцов](#), *В. Липинський* та ін.; оригін. історіософ. концепцію розвивав *І. Лисяк-Рудницький*; типологію укр. нац. характеру, особливості «укр. людини» розробляли [О. Кульчицький](#) і *М. Шлемкевич*; І. у. ф. досліджували *Д. Чижевський* та *І. Мірчук*. Певне пожвавлення філос. життя в УРСР розпочалось у 1960-х рр. (пов'язане із «хрущов. відлигою» в СРСР). Знач. внесок у збагачення здобутку укр. філос. культури зробили дослідники в галузі логіки наук. пізнання ([П. Копнін](#)), філософії культури ([В. Іванов](#)), історії нім. класич. філософії (*В. Шинкарук*), вивчення історії вітчизн. філос. спадщини, особливо філософії викладачів Києво-Могилян. академії (*В. Нічик*). Після здобуття Україною незалежності укр. філософи намагаються віднайти своє місце в сучас. філос. діалозі представників різних нац. культур з усіх актуал. проблем, що нині постають перед людством.

Дослідж., безпосередньо спрямов. на відтворення історії філософії в Україні, започатк. наприкінці 19 – на поч. 20 ст. Вони мали здебільшого ініціатив. характер і з позиції сьогодення є знач. не стільки за своїми результатами, скільки завдяки постановці проблеми – вивчення розвитку І. у. ф. Саме такою була, зокрема, видана 1873 у м. Ряшів (нині Польща) кн. [К. Ганкевича](#) «Grundzüge der slavischen Philosophie» («Основні риси слов'янської філософії»), в одному з розділів якої побіжно йшлося й про укр. філософію. 1908 у Львові *В. Щурат* опублікував невелику за обсягом, але повністю присвяч. темі І. у. ф. працю – «Українські джерела до історії філософії». Концептуал. лінію, розпочату *К. Ганкевичем* і *В. Щуратом*, розвинув, перебуваючи вже в еміграції, *Д. Чижевський*. У кн. «Філософія на Україні. Спроба історіографії питання» (Прага, 1926) та «Нариси з історії

філософії на Україні» (Прага, 1931; Мюнхен, 1983; Нью-Йорк, 1991; К., 1992) він чітко визначив низку фундаментал. методол. засад дослідж. І. у. ф. Саме на них у наступні десятиліття плідно розвивалися відповідні студії в укр. діаспорі. Дослідж. з І. у. ф. проводили і в УРСР. В узагальненому вигляді їхні результати вміщено в «Нарисі історії філософії на Україні» (1966) та «Історії філософії на Україні» (т. 1–2, 1987; обидві – Київ). Сучасні студії з історії розвитку укр. філософії спрямов. на збагачення відповід. фактогр. бази та всебічне осмислення місця й ролі укр. філософії в поступі укр. культури.

Рекомендована література

1. Іванько І. В. Очерк развития эстетической мысли Украины. Москва, 1981;
2. Історія філософії в Україні. К., 1994;
3. Розвиток філософської думки України. К., 1994;
4. Горський В. С. Історія української філософії. К., 1996;
5. 2001;
6. Сумцов М. Історія української філософської думки // Зб. Харків. істор.-філол. товариства. Нова сер. 1998. Т. 7;
7. Огородник І. В., Огородник В. В. Історія філософської думки в Україні. К., 1999;
8. Попович М. В. Нарис історії культури України. К., 1999;
9. 2001;
10. Київ в історії філософії України. К., 2000;
11. Федів Ю. О., Мозгова Н. Г. Історія української філософії. К., 2000;
12. Горський В. С., Кислюк К. С. Історія української філософії. К., 2004;
13. Причепій Є. М. та ін. Філософія. К., 2006.

Бібліографічний опис:

Історія української філософії / В. С. Горський // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-12836>

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).